

Geliş Tarihi: 17.11.2023
Kabul Tarihi: 08.12.2023
Yayın Tarihi: 13.12.2023

PHASELIS

IX (2023) 41-50
DOI: 10.5281/zenodo.10372069
journal.phaselis.org

Phaselis Kenti'nin Pamphylia Yüksek Yaylası ve Pisidia ile Kültür Tarihsel Bağlantılarına bir Bakış: Üçoluk Herakles Kaya Kabartması Üzerine bir Değerlendirme

Cultural Historical Connections of Phaselis with the High Plateau of Pamphylia and Pisidia: A Study of the Üçoluk Herakles Rock Relief

F. Eray DÖKÜ *

Öz: Üçoluk Herakles Kabartması, Antalya, Hisarçandır yolu üzerinde Üçoluk Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. İlk olarak Beydağları yüzey araştırmalarında tespit edilen kabartma sonrasında, Phaselis teritoryumu yüzey araştırmalarında çevresiyle birlikte ele alınmıştır ve Phaselis teritoryumu içerisinde değerlendirilmiştir. 1.15 m boyunda olan kabartma yerel ve ayrıntısız bir işçilikle yapılmıştır. Ayakta duran çıplak Herakles sağ elinde havaya kaldırdığı lobutu tutar. Sol elinde ise vücuduna göre oldukça küçük olan Nemea aslanını boğazından kavrar. Bu duruşu ile Hellen/Roma ikonografisinden farklı yerel bir anlatım içerisindedir. Herakles kabartmaları MS II-III. yüzyılda Pisidia'da artan kırsal yerleşimlerde hem kaya kabartması hem de steller üzerinde yoğun olarak izlenir. Pisidia'da iki Herakles ikonografisi görülür. Yaygın tip, yerel atlı bir tanrı Kakasbos/Herakles tasvir edilen tipidir. Diğeri ve sayıca daha az olan Hellen/Roma ikonografisinde izlenen ayakta duran, çıplak Herakles'tir. Bu çalışma Üçoluk Herakles kabartması ışığında, Üçoluk ve çevresinde bulunan kırsal yerleşimler, nekropolisler, kutsal alanlar ile Pisidia yüksek yaylası yerleşim tipleri ve Herakles kabartmalarının, arasında bir ilişki olup olmadığı sorusu üzerinedir.

Anahtar sözcükler: Herakles, Kakasbos, Phaselis, Pisidia, Kaya Kabartması

Abstract: The Üçoluk Heracles Relief is located within the borders of Üçoluk Neighborhood on the Hisarçandır road in Antalya. The relief was first identified during the Beydaglari surveys and then it was analyzed together with its surroundings during the Phaselis teritorium surveys and it was evaluated within the Phaselis teritorium. The relief is 1.15 m in length and is made with a local and without detail workmanship. Standing naked Heracles holds a club in his right hand. In his left hand, he grasps the Nemean lion, which is quite small compared to his body, by the throat. With this stance, he is in a local expression different from the Hellenic/Roman iconography. Herakles reliefs are intensively observed on both rock reliefs and stelae in the rural settlements in Pisidia in the IInd-IIIrd century AD. Two Heracles iconographies are seen in Pisidia. The common type is the one depicting a local equestrian god Kakasbos/Herakles. The other and less common type is the standing, naked Herakles, which is observed in the Hellenic/Roman iconography. In the light of the Üçoluk Herakles relief, this study focuses on the question of whether there is a relationship between the rural settlements, necropolises, sanctuaries in and around Üçoluk and the settlement types and Herakles reliefs of the Pisidian high plateau.

Keywords: Heracles, Kakasbos, Phaselis, Pisidia, Rock Relief

* Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur. eraydoku@mehmetakif.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-9797-2580>

Giriş

Üçoluk Herakles kabartması, Antalya, Hisarçandır yolu üzerinde Antalya'nın 40 km güneydoğusunda bulunan Üçoluk Mahallesi sınırları içerisinde, ana yolun güneyindeki kayalıkta yer almaktadır (Fig. 1). Kabartma ilk olarak İ. Kızgut ve E. Akalın tarafından yürütülen Beydağları yüzey araştırmaları sırasında, Mnara ve çevresi çalışmalarında tespit edilmiştir¹. Ardından M. Arslan ve N. Tüner Önen başkanlığında yürütülen Phaselis yüzey araştırmalarında tekrar belgelenmiştir².

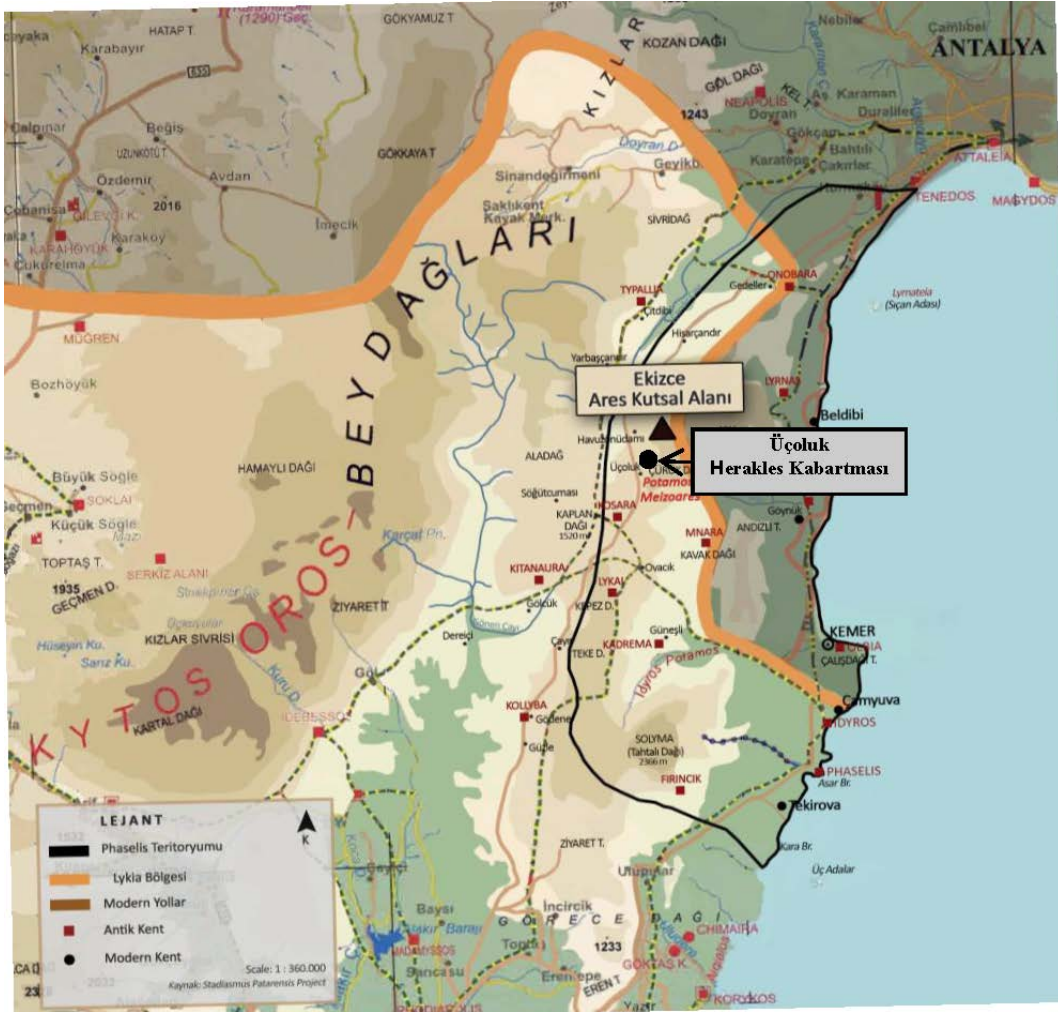

Fig. 1. Harita (Akçay 2023 a, Fig. 1'den Düzenlenmiştir).

Üçoluk kaya kabartmasında, ayakta duran, frontal olarak işlenmiş, çıplak bir erkek figür izlenir (Fig. 2-6). Dalgalı saç ve sakalı ile izlenen yüz, primitif bir anlatım içerisindedir. Sağ kolu dirsekten bükülmüş ve elinde bir lobut tutmaktadır. Sol kolu ise dirsekten sağa doğru, göğüs üzerine kıvrılmıştır. Sol elinde başı, dört ayağı ve kısa kuyruğu görülen bir hayvan tutmaktadır. Sağ elindeki lobutu ve sol elinde tuttuğu yerel primitif sanat örneği olan aslanı tutması nedeniyle kabartma Herakles olarak tanımlanır. Herakles kabartması 145 x 0.81 m boyutlarında, yaklaşık 0.10 m derinliğinde kabartma paneli içerisine işlenmiştir. Kabartma paneli için, Herakles'in solunda geniş bir çerçeve yapılmıştır. Buna karşın, kabartmanın lobutu tuttuğu sağ tarafında sadece kabartmanın işleneceği alanlar tıraşlanmış ve tam anlamıyla düzenlenmiş bir panelden söz edilemez. Ayakta duran

¹ Kızgut & Akalın 2010, 118, Res. 6.

² Kazı Güncesi 2016.

Herakles kabartmasının boyu 1.15 m, genişliği 0.48 m dir. Dalgalı saçları ve sakalı izlenebilen 0.24 m genişliğindeki yüzü yuvarlak ve oldukça primitif işlenmiştir. Dalgalı saçların altında alın dardır. Kaşlar, büyük gözlerin üzerini yay gibi çevreler. Burun küçük ve düz olarak işlenmiştir. Kulaklar küçüktür ve gözlerin biraz altında olduğundan yüzdeki yerel sanatın getirdiği primitif ifadeyi güçlendirir. Doğal tahribat nedeniyle sakalların altındaki dudaklar görülemez. Uzun ve kalın boyundan geniş gövdeye geçilir. Çıplak olarak işlenen Herakles'in omuzları geniş, vücudu ayrıntısız ve dikdörtgendir. Sağ kolu dirseğe kadar vücuda yapışıktır. Dirsekten yukarıya doğru kıvrılan sağ kol, yana doğru açılır. Küçük sağ elinde, kabartmaya göre orantısız bir şekilde büyük ve uzun olan, 0.63 m yüksekliğinde ve 0.10 m genişliğindeki lobutu tutmaktadır. Sol kol, vücuda yapışık bir biçimde dirseğe kadar aşağı iner ve dirsekten göğüs üzerine doğru kıvrılır. El küçüktür ve aslanın boynundan kavrar (Fig. 6). Aslan 0.21 m gövde uzunluğu ile kabartmaya göre oldukça küçük ve ayrıntısız işlenmiştir. Aslanın başı yuvarlak, sağ elin tuttuğu boyun uzundur. Gövde ve bacaklar tanımlanamayacak kadar kaba ve detaysızdır. Aşağı doğru sarkan bacaklar kısadır. Kuyruk kalçaya yapışık kısa ve ayrıntısızdır. Kabartmanın genelinde görülen ayrıntısız ve kaba işçilik Herakles'in gövdesinde de görülür. Üst gövdede göğüs ile karın düzdür ve ayrıntısız olarak işlenmiştir. Gövdeden bacaklara geçişte kasık çizgisi işlenmiştir. İki bacak arasında dize kadar uzanan düz bir hat bırakılmış ve detay izlenmez. Dizden alt kısmı tahrip edilmiş olsa da baldır kısmı görülebilmektedir.

Fig. 2. Üçoluk Herakles Kabartması

Fig. 3a. Üçoluk Herakles Kabartması 3d Görünüm (Model Ş. Kileci)

Herakles kabartmasının bulunduğu Üçoluk ve çevresi ilk olarak Beydağları yüzey araştırmalarında, Mnara kent teritoryumu içerisinde incelenmiş ve kabartma budaklı sopsasından dolayı Herakles olarak tanımlanmıştır³. 2016 yılında yürütülen Phaselis teritoryum çalışmalarında da Herakles kabartması görülmüş ve belgelenmiştir⁴. Bu araştırmalar esnasında yüksek ve engebeli olan Üçoluk Yaylası ve etrafında Roma Dönemi'ne ait yoğun çiftlik yerleşimleri tespit edilmiştir⁵. Bu çiftliklerle bağlantılı Beşiktaş mevki, Üçoluk Yaylası Kırtepe ve Uzuntaş mevkinde tekil ya da gruplar halinde lahit ve khamasorion tipi mezarlar dijital arkeoloji metodlarıyla incelenmiştir⁶. Ekizce /Sedir Yaylası Tahtacı Mezarlığı olarak bilinen bölgedeki araştırmalarda ise Ares kutsal alanında çok sayıda

³ Kızılgut & Akalın 2010, 118, Res. 6.

⁴ Kazı Güncesi 2016.

⁵ Phaselis teritoryum araştırmaları için bk. Arslan & Tüner Önen 2017a, 186, Res 14; 2017b, 221, Res.12; 2018, 301, 308, 313, 315 Res. 45; 2019, 43-53, 74- 81; 2020, 264, 266,267,270; Aykan 2023, 15-26. Ayrıca bk. Phaselis Araştırmaları resmi web sitesi: www.phaselis.org.

⁶ Arslan & Tüner Önen 2017, 308-309, Res. 42-45.

adak yazıtı tespit edilmiştir⁷.

Fig. 3b (Model A. B. Can)

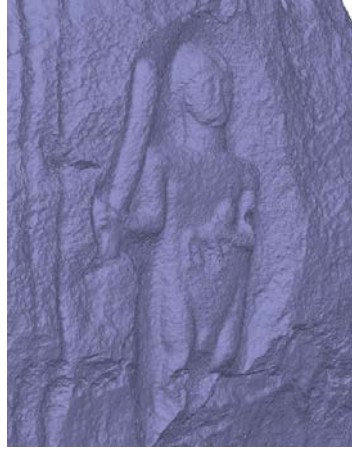

Fig. 3c (Model A. B. Can)

Fig. 3d (Model A. B. Can)

Phaselis teritoryum araştırmalarında bu yüksek yayla coğrafyasının nasıl ve ne zaman kullanıldığı hakkında önemli veriler ortaya konulmuştur. Bunlardan Üçoluk Yaylası, Uzuntaş Mevki'nde tespit edilen çitlik yerleşimiyle bağlantılı khamosorion önemlidir. Khamosorion üzerinde okunan yazıta göre mezar Kolalemis ile Termela'ya aittir ve yazı karakteriyle MS III. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁸. Aynı ana kayada bulunan işlik ve Litus çiftliğin geçim ekonomisini de ortaya koymaktadır⁹.

Fig. 4. Üçoluk Herakles Kabartması ve Üçoluk Mahallesi

Fig. 5. Üçoluk Herakles Kabartması

Üçoluk Mahallesi'nin doğusunda Ekizce Yaylası'nda, Herakles kabartmasıyla bağlantılı Ekizce Ares kutsal alanı ise oldukça dikkat çekicidir¹⁰. Alanda Ares'e adanmış yüze yakın yazıtlı ve yazısız adak steli ve yazıt fragmanı tespit edilmiştir¹¹. Yazıtlı adak stellerinin çok azı tarihlendirilebilmiştir. Adak

⁷ Arslan & Tüner Önen 2017, 301, 314- 315 Res. 24.

⁸ Gürel *et al.* 2019, 413-424.

⁹ Gürel *et al.* 2019, 421,422, Res. 11-14.

¹⁰ Petersen & von Luschan 1889, 150 vd. no. 181; İplikçiöėlü 2001, 129; 2002, 73; Arslan & Tüner-Önen 2018, 316 vd.; 2019, 44 vd.; 2020, 269-270; Akçay 2023a, 15-26.

¹¹ Akçay 2023a, 15-26; 2023 b.

stelleri genel itibarıyla MS II-III. yüzyıla tarihlendirilir¹². Ayrıca alanda bulunan sikkeler, terakotta figürinler ve seramikler gibi küçük eserlerden anlaşıldığı üzere Ares kutsal alanının MÖ III. yüzyıldan MS IV. yüzyıl ortalarına kadar geniş bir zaman aralığında kullanıldığını belgeler¹³.

Yukarıda kısaca değinilen araştırmalarda, Üçoluk Mahallesi ve yaylasının Phaselis teritoryumunda olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmalar sırasında tespit edilen, arkeolojik ve epigrafik buluntular ile yaylanın Roma İmparatorluk Dönemi'nde yoğun olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Bu alanda tespit edilen çiftlik yerleşimleri ile bağlantılı nekropolis alanlarının tekil ya da grup halindeki lahit ve khamasorionlardan oluştuğu görülmektedir. Tespit edilen lahit ve khamasorionların üzerindeki betimlemelerde aslan mücadele sahneleri, keçi ve üzüm salkımı gibi kabartmaların varlığı bölgedeki yaylacı geçim biçimlerini aktaran en önemli veriler olmuştur¹⁴. Üçoluk Yaylası'nda bulunan Herakles kabartması gibi arkeolojik ve epigrafik veriler, aşağıda ayrıntılı olarak değinileceği üzere, alanın Pisidia kültür coğrafyası ile olan bağlantısının görülebilmesi için oldukça önemlidir.

Pisidia ve Kabalis/Kabalia Yüksek Yaylalarında Atlı Herakles Kabartmaları

Phaselis teritoryumunun kuzeyindeki Üçoluk Yaylası gibi yüksek ve dağlık coğrafyasıyla Pisidia ve Kabalis/Kabalia bölgelerinde yer alan Herakles kabartmaları farklı anlatımlarıyla dikkati çekerler. Bölgedeki kaya kabartmaları ve adak stellerinde Herakles betimlemesi iki farklı ikonografide görülür. Yüksek yayla kırsalında en yaygın görülen Herakles betimlemesi, Atlı tanrılar olarak ortak bir isim verilen Kakasbos/Herakles/Maseis ikonografisinde izlenir¹⁵. Bu ikonografide Herakles, Kakasbos gibi at üzerinde, çoğunlukla sakalsız olmak üzere az örnekte de sakallı bir şekilde, havaya kaldırdığı sağ elinde lobut, sol eli ile atın dizginlerini tutar vaziyette, kısa bir tunik ve khlamys giyer şekilde gösterilir¹⁶. Bu atlı tanrı kabartmanın Kakasbos ya da Herakles olduğunu belirleyen tek öрге ise yazıttır¹⁷. Atlı tanrı şeklinde yazıtı ile izlenen Herakles betimlemeleri yoğun olarak MS II-III. yüzyılda, dağlık ve yüksek coğrafyalar olan, Pisidia ve Kabalis/Kabalia bölgelerinde yaygın bir şekilde izlenir¹⁸.

Atlı Herakles betimleri tekil ya da Kocataş Kayası gibi bir kayalıkta sayıları 80'e varan gruplar halinde kaya kabartması olarak görülür¹⁹. Aynı coğrafyada adak stelleri de oldukça fazla sayıda belgelenmişlerdir²⁰. Bu tipte tasvir edilen atlı Herakles tasvirleri, Hellen ve Roma ikonografisinden oldukça farklıdır. Kakasbos ikonografisi ile görülen, atlı Herakles tasvirleri genellikle sakalsızdır. Az sayıdaki örnekte ise sakallı olarak tasvir edilmişlerdir²¹. Herakles'in iri gövdesi bu tip Herakles kabartmalarında görülmez. Buna karşın Hellen/Roma ikonografisinde Herakles ata binmez. Kakasbos/Herakles tasvirlerinde, Herakles ikonografisine ait örgeler, az örnekte görülen sakal ve en önemlisi sağ elinde tuttuğu ve havada salladığı lobuttur. Buna karşın lobut Herakles ve Kakasbos'un ortak atribüsüdür. Bu farklı resimsel anlatım Kakasbos'un yerel bir tanrı olduğu ve Hellenizasyon

¹² Akçay 2023b.

¹³ Akçay 2023a, 15-26.

¹⁴ Tüner Önen *et al.* 2017, 343-369; Gürel *et al.* 2019, 413-424.

¹⁵ Tanrılara ilişkin detaylı bilgiler için bk. Delemen 1993, 6-32, lev. 1-63.

¹⁶ Sakal içeren eserlerde tanrı isminin geçtiği örneklerin tümünde Herakles ismi okunmaktadır. Şu ana kadar değerlendirilen Kakasbos isminin yazıldığı hiçbir eserde figür sakallı değildir. Bk. Delemen 1993, 8. Herakles yazıtlı sakal içeren örnekler için bk. kat. no. 43, 46, 63, 75, 78, 104, 126, 164, lev. 13, 17, 19, 20, 25, 31, 39.

¹⁷ Delemen 1993, 6; Horsley 1999, 24-27

¹⁸ Delemen 1999, 5-38; Karayaka 2007, 146-154; Horsley 1999, 25; Talloen 2006, 748; 2015, 70-72, 95; Karayaka 2007, 17.

¹⁹ Talloen 2006, 70-71, 95, 232-233, dn. 114; Delemen 1993, 23; 1999, 21-22; Corsten & Hülden, 2012.

²⁰ Genel bir bakış için Karakaya 2007, 146-154

²¹ Sakallı Herakles betimleri için bk. Delemen 1993, kat. no. 43, 46, 63, 75, 78, 104, 126, 164, lev. 13, 17, 19, 20, 25, 31, 39.

sürecinde Herakles ile birleştirilerek ortak bir ikonografik anlatıma sahip olduğunu gösterir. Öyleki aynı kayalıktaki kabartmalarda dahi, aynı tasvir ile anlatılan Herakles ile Kakasbos'un ayırt edilebilmesi için yazıtın olması gereklidir. Dolayısıyla yerel tanrı Kakasbos, Herakles'in lobutunu alarak aynı anlamda ve aynı şekilde tapınım görmüştür²².

Fig. 6. Üçoluk Herakles Kabartması Nemea Aslanı

Yerel bir tanrı olarak atlı tanrı şeklinde isimlendirilen Kakasbos/Herakles tipi kırsal Pisidia'nın yüksek yayla kırsalında görülürken kentlerde izlenmez. Ayrıca H. Köker'in önerdiği Sagallassos bronz kent sikkesi²³ dışında Pisidia kent sikkelerinde görülen tanrı betimleri arasında da yer almaz.

Pisidia ve Kabalis/Kabilia Yüksek Yaylalarında Herakles Kaya Kabartmaları

Atlı Herakles kabartmaları ile aynı coğrafyada ve aynı dönemlerde, ikinci bir Herakles tipi de yine atlı Kakasbos/Herakles tipi gibi, kaya kabartmalarında ve steller üzerindeki tasvirlerde görülür. Bu stel ve kaya kabartmalarında Herakles, Hellen/Roma ikonografisi içerisinde, Lembach ve Farnese tipi olmak üzere iki ana tipte karşımıza çıkar. Bu tasvirlerde, ayakta duran sakallı Herakles çıplaktır. Lembach tipinde yapılan Herakles kaya kabartmalarında genellikle, sol kol üzerine dolanmış Nemea aslanı postu vardır ve Herakles sağ eliyle yere dayadığı lobutunu tutar. Steller üzerinde ise genellikle Herakles, Farnese tipinde resmedilmiştir. Bu tasvirlerde Herakles, yere dayanmış lobutu sol elindedir ve Nemea aslanı postu sol kolu üzerinden, lobutun üzerine doğru sarkar. Bu iki tipte yapılan kaya kabartmaları, atlı Herakles tipleriyle aynı dönemde ve aynı coğrafyada görülmeleri dikkate değerdir.

Lembach tipindeki Herakles kaya kabartmalarına en iyi örnek, Burdur Yeşilova ilçesi Düver Köyü, Yarıklı Gölü'nün batısındaki yarımada tespit edilen iki Herakles kaya kabartmasıdır. Bu kaya kabartmaları ilk defa M. Özsait ve ardından T. Kahya tarafından Herakles olarak değerlendirilmiştir²⁴. T. Kahya'ya göre ilk kabartma, kemerli bir niş içerisinde çıplak ve sakallı olarak işlenmiştir. Herakles ayakta durmaktadır. 0.78 m boyu ile bölgedeki en görkemli kabartmalardan biridir. Sağ elinde yere dayanan lobutu izlenir. Sol elinde ise aslan postu vardır.

²² Delemen 1999, 5-14; Candaş 2006, 1-5; Robert 1946, 38-74; Metzger 1952, 13-16, no. 1-5; Frei 1990, 1808-1810; Bellefonds 1992, 1082-1084 lev. 720-721 no. 2-25; Lebrun 1998, 150; Horsley 1999, 24-25; Karayaka 2007, 16-19; Talloen 2015, 70-71.

²³ Köker 2019, 465-476.

²⁴ Labarre *et al.* 2010, 70, 71, Res. 25, 26; Kahya 2015.

Düver yarımada tespit edilen diğer Herakles kabartması, aynı kayalıkta yer alır²⁵. Herakles burada ilk kabartmadaki gibi ayakta durmaktadır. Çıplak olarak betimlenmiştir. Kabartmanın üstü kırıldığı için yüzü görülmez. Sağ elinde lobutu bulunur. Sol elinde ise bir palmiye yaprağı tutmaktadır. Kahya'ya göre sol kolundan aşağı sarkan aslan postu güçlükle izlenebilmektedir. Burada palmiye dalı tutan Herakles agonistik bir görüntü çizer.

Düver kabartmalarının bir benzeri Burdur ili, Aşağı Müslümler Köyü Halıkayası mevkinde M. Özsait tarafından tespit edilmiştir²⁶. Bu tip anıtsal ölçekte ve ikonografisinde Herakles kaya kabartmasına Pisidia Bölgesi dışında, İznik İlçesi'nin 2,5 km kuzeydoğusunda, Deliktaş mevkinde rastlanır²⁷.

Benzer bir Herakles kaya kabartması da 2017, Uylupınar yüzey araştırmaları sırasında Kabalis/Kabalia Bölgesi yüksek yaylasında, Burdur ili, Çavdır ilçesi, Ambarkaya Köyü Ovacık mevki, Soğulgan Tepesi'nde tespit edilmiştir²⁸. Yukarıda anlatılan kaya kabartmalarında olduğu gibi Hellen/Roma ikonografisiyle karşımıza çıkan bu Herakles kabartması, diğerlerinden lobutu tutuş biçimiyle ayrılır. Burada Lembach tipindeki Heraklesler gibi lobutunu yere dayamaz. Ayakta duran sakalı ve çıplak Herakles'in sol omuzundan aşağıya doğru sarkan Nemea aslanı postu izlenirken havaya kaldırdığı sağ elinde lobutunu tutmaktadır. Lobutunu havaya kaldırması ile Üçoluk Herakles kabartması ile benzerdir.

Pisidia Bölgesi Stellerinde Herakles Kabartmaları

Pisida'da Burdur İli, Bucak İlçesi, Keçili Köyü'nden Burdur Müzesi'ne getirilen yazıtlı bir adak steli üzerinde yukarıda anlatılan kaya kabartmalarıyla benzerdir²⁹. Lembach tipinde izlenen Herakles'in, sağ elindeki yere dayadığı lobutu ve sol kolundan aşağı doğru sarkan Nemea aslanı postu görülmektedir. Stelin altındaki yazıtta da Herakles'in ismi okunmaktadır³⁰. Diğer bir stel ise yine Burdur Müzesi'nde sergilenen, Bağsaray Köyü, Demirli Mevkiin'den getirilmiş Herakles kabartmasıdır³¹. Farnese tipinde yapılmış kabartmada, Herakles farklı bir anlatımla karşımıza çıkar. Aşağı sarkan sağ eli kırık olduğundan bu elinde ne olduğu anlaşılamamaktadır. Sol kolundan aşağıya doğru sarkan Nemea Aslanı postu görülür. Bu postun altında ise lobut yere dayanmıştır. Lobutun altında ise bölgede başka hiçbir örnekte olmayan boğa başı görülür. Herakles'in sağ omzunun üzerinde bir çelenk, sol omzunun üzerinde ise bir palmiye dalı görülür. Palmiye dalı Düver yarımada Herakles kaya kabartmalarından doğu yüzde olan kabartmada görüldüğünü ve agonistik bir anlam içerdiğini yukarıda belirtmiştik. Ayrıca Herakles'in başında bir diadem bağlanmış ve tenieleri başının arkasında uçmaktadır. Burada, diadem, çelenk ve palmiye dalı zaferini işaret etmelidir ve Düver Herakles kabartması gibi agonistik bir anlatıma sahiptir.

Burdur Müzesi'nde yer alan Herakles stellerinden en dikkat çekini, G. H. R. Horsley tarafından yayınlanan ve yazıtından bir mezar steli olarak kullanıldığı anlaşılan Herakles stelidir³². Burdur Müzesi'nde olan bu stelin üzerinde Lembach tipinde bir Herakles tasviri görülür. Buna karşın yazıtı stelin bir mezar steli olarak kullanıldığını anlatır. Stel üzerindeki yazıtta göre, "köle (?) Rhoplos için" yaptırıldığı anılır. Horsley'e göre yazıt stelin tekrar kullanıldığı dönem yazılmıştır. Buna karşın, Horsley bu steli MS II-III. yüzyıla tarihler. Horsley'e göre yazıt sonradan eklenmiş bile olsa, steldeki betimleme Herakles'tir. Aynı zamanda Herakles betimlemelerinin bölgede oldukça yoğun olduğu Roma

²⁵ Labarre *et al.* 2010, 70, 71, Res. 25, 27; Kahya 2015.

²⁶ Özsait 2010, 131-132, Res. 6.

²⁷ Şahin *et al.* 2008, 17, Res. 11.

²⁸ Beceren 2018, 25 Kat. No. 125; Dökü 2020, 219, Res. 2a.

²⁹ Polat 2015.

³⁰ Polat 2015, 111-122.

³¹ Metin 2016, 1141, Res. 4.

³² Horsley 2007, Res. 283 Kat. No.291.

İmparatorluk Dönemi'nde steli ikinci defa kullananın bu ikonografiyi bilmemesi mümkün değildir. Benzer bir şekilde yine Horsley tarafından yayınlanan ve bölgede izlenen atlı Kakasbos/Herakles (atlı tanrı) ikonografisi olan stellerinden bir grup üzerlerindeki yazıtlara göre mezar steli olarak kullanılmıştır³³. Son olarak yine Horsley tarafından yayınlanmış olan bir mezar sunağı üzerinde aynı tip Kakasbos/Herakles kabartması elinde lobutuyla izlenir³⁴. Bu mezar stelleri ve sunağından anlaşılacağı üzere atlı tanrılar arasında Herakles/Kakasbos ve Herakles'in kendisinin mezar ve öte dünyayla bağlantılı olarak da tapınım gördüğü arkeolojik ve epigrafik verilerle sabittir. Bu fikri güçlendiren en önemli örnek ise Kocataş Kayası Kakasbos/Herakles kabartmalarıdır. Uylupınar (Erken Kibyra) yüzey araştırmaları sırasında Tefenni İlçe merkezinin 2,5 km güneyinde yer alan Yuvalak Köyü ve çevresinde yapılan çalışmalarda, Ahatlı Mevkiinde tepelik bir alanda birbirine yakın iki adet mezar yapısı tespit edilmiştir³⁵. Mezarlar ile karşılıklı duran, Kocataş Mevkiinde ise yukarıda da anlatılan Kakasbos/Herakles kabartmaları yoğun olarak görülmektedir. Dolayısıyla mezarlar ve kabartmaların birlikteliği Kakasbos/Herakles ikonografisindeki atlı tanrının mezar ve ölü gömme ile bağının olabileceği düşüncesini güçlendirir.

Değerlendirme ve Sonuç

Üçoluk Herakles kabartması, ikonografisiyle yukarıda bahsedilen Pisidia ve Kabalis/Kabalia bölgesi Herakles kaya kabartmaları ve stellerinden farklı bir görüntü çizer. Yerel işçiliği yanında, lobutunu yukarıya kaldırması ve göğsünün üzerinde neredeyse bir kedi gibi tuttuğu ayrıntısız, Nemea aslanı ile de yerel bir anlatım içerisindedir. Yukarıda anlatılan Pisidia, Kabalis/Kabalia kaya kabartmaları ve stellerinde böyle bir anlatım görülmez. Pisidia, Kabalis/Kabalia Bölgesi'ndeki Herakles ikonografileriyle ayakta, frontal duruşu, çıplak ve sakallı oluşu ile Hellen/Roma ikonografisinin uzağında da değildir.

Yukarıda bahsedilen yerel işçilikli kaya kabartmaları stilistik bir gelişim izlemezler. Dolayısıyla tarihlenmek oldukça zordur. Bu kabartmaların tarihlenmesinde yazıtlar en önemli verilerdir. Yazıtı olmayan kaya kabartmaları için buldukları coğrafyadaki arkeolojik kontekst belirleyici olmaktadır. Üçoluk Herakles kaya kabartması için, Üçoluk ve Ekizce yaylalarında bulunan arkeolojik ve epigrafik veriler MS II-III. yüzyıla işaret eder. Ayrıca Ekizce yaylasında yer alan Ares kutsal alanında tarihlenen yazıtlar da aynı tarih aralığına verilmiştir. Üçoluk Herakles kabartması ile Ekizce Ares kutsal alanlarının coğrafi olarak birbirine yakınlığı, Üçoluk Herakles kabartmasının olasılıkla antik yol güzergahında olmasıyla bağlantılıdır. Sonuç olarak Üçoluk Herakles kaya kabartması da benzer bir tarih içine MS II-III. yüzyıl içerisine yerleştirilmelidir.

Phaselis teritoryumu içerisinde değerlendirilen Üçoluk ve çevresindeki yüksek yayla, alan kullanımı açısından Pisidia yüksek yayla yerleşimleriyle benzer bir görüntü çizer. MS II.-III. yüzyılda Pisidia, Kabalis/Kabalia bölgeleri yaylaları, tespit edilen geçici ve kalıcı küçük kırsal yerleşimleriyle oldukça yoğun olarak kullanılmıştır. Üçoluk ve çevresinde, Roma imparatorluk Dönemi'nde çiftlik yerleşimlerinin arttığı arkeolojik ve epigrafik verilerle kanıtlanır. Bu çiftliklerle bağlantılı, tekil ya da gruplar halinde lahit ve khamasorionlar tespit edilmiştir. Bu mezarların üzerinde tasvirlerde görülen tarım ve hayvancılığa ait betimlemeler, yüksek ve engebeli topografyanın geçim biçimini belirlediğini anlatır. Dolayısıyla bir kez daha "coğrafya kaderdir" sözünü doğrular.

Benzer olgu Pisidia ve Kabalis/Kabalia yüksek yaylaları için de geçerlidir. Roma İmparatorluk Dönemi'yle yaylaların bu yoğun kullanımı ile adlarını erken dönemden beri bildiğimiz Kakasbos gibi yerel tanrılar, kayalarda ve açık hava tapınım alanlarında oldukça yoğun görünmeye başladılar. Pisidia

³³ Horsley 2007, Res. 233 Kat No. 249, res. 234 Kat.No. 250, Res. 250, Kat. No. 262, Res.251 Kat. No 263, Res. 267 Kat. No. 275, Res. 277 Kat. No.277, Res. 281 kat. No 289, Res. 290 Kat. No.297.

³⁴ Horsley 2007, Res. 292 Kat. No. 298.

³⁵ Dökü & Baytak 2017, 646, Res. 7, 8.

ve Kabalis/Kabalia bölgesinde izlenen Herakles kabartmaları ise, Hellen/Roma Herakles ikonografisinin en yaygın tipleri olan Lembach ve Farnese tiplerinin yerel yorumları şeklindedir. Roma'nın özellikle kentlerde artan gücü ve yoğun Romanizasyon süreci kırsalı da etkilemiştir. Dolayısıyla erken yerel tanrılar, yeni atribüleriyle birleştirilerek Kakasbos/Herakles gibi atlı tanrılar gibi yeni ikonografiler üretilmiştir. Buna karşın artan ticaretle birlikte kent ve kırsalda görülen sikkelerin üzerindeki Hellen/Roma ikonografisindeki tanrılar ve Herakles gibi yarı tanrılar da kırsal alanlarda kaya kabartmaları ve stellerde, öncesiz bir şekilde MS II-III. yüzyılda izlenmeye başlanır. Aynı coğrafyalarda, aynı zaman diliminde, aynı tanrılar farklı görüntülerle ortaya çıkarlar.

Dolayısıyla Pisidia, Kabalis/Kabalis kırsal coğrafyası, bu yerel ve Hellen/Roma tanrılarının kayalara işlenerek açık hava tapınım alanlarının yaratılmasında merkezdir. Üçoluk kabartması da her ne kadar farklı bir anlatımla karşımıza çıksa da özde yukarıda anlatılan sürecin bir parçasıdır. Kabartmanın bulunduğu coğrafya, Phaselis siyasi teritoryumunda olarak görülse de hem coğrafyası hem de geçim biçimleriyle Pisidia yüksek yayla kültürlerinin bir parçası olmalıdır. Dolayısıyla, bu dağlık coğrafyadaki kültürel ilişkiyi en iyi anlatan arkeolojik veri Üçoluk Herakles kabartmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akçay A. 2023, *Phaselis Teritoryumunda Ares Kültü ve Tapınımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Akçay A. 2023a, "Phaselis Teritoryumundaki Ekizce Ares Kutsal Alanı'na Dair Ön Değerlendirmeler". *MJH* XIII, 15-26.
- Arslan M. & Önen N. T. 2017a, "2016 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması". *AST* 35/2, 181-198.
- Arslan M. & Önen N. T. 2017b, "Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması 2016". *Anmed* XV, 213-223.
- Arslan M. & Önen N. T. 2018 "Phaselis, 2017 Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları". *Phaselis* IV, 295-323.
- Arslan M. & Önen N. T. 2019, "Phaselis Antik Kenti'nde 2018 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları". *Phaselis* V, 43-83.
- Arslan M. & Önen N. T. 2020 "Phaselis 2020 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları". *Phaselis* VI, 251-276.
- Beceren N. 2018, *Kibyrtis ve Çevresi Kaya Kabartmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Burdur.
- Becks B. A. P. 2015, "Burdur Müzesi'nden Bir Adak Steli Işığında Pisida Bölgesi'nde Herakles Kültü". Eds. H. Metin, B. A. P. Becks, R. Becks & M. Fırat, *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağan Kitabı*. İstanbul, 111-122.
- Candaş A. 2006, *The Kakasbos-Herakles Cult a Study of Its Origins, Diffusion and Possible Syncretisms*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bilkent Üniversitesi. Ankara.
- Corsten T. & Hüllden O. 2012 "Zwischen den Kulturen. Feldforschungen in der Kibyrtis. Bericht zu den Kampagnen 2008-2011". *IstMitt* 62, 7-117.
- de Bellefonds P. L. 1992, "Kakasbos". *LIMC* VI.1-2, 1082-1084.
- Delemen İ. 1993, *Anadolu'da Atlı Tanrılar. Lykia, Pisidia, Lykaonia, Isauria, Phrygia, Lydia ve Karia Bölgelerinde Taş Eserler Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Delemen İ. 1999, *Anatolian Riders-Gods. A Study on Stone Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period*. AMS 35. Bonn.
- Dökü F. E. & Baytak İ. 2017, "2015 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması". *AST* XXXIV/2, 641-670.
- Dökü F. E. 2020, "Uylupınar (Erken Kibyra) Yüzey Araştırmaları 2018 Yılı Raporu". *Phaselis* VI, 217-235.
- Frei P. 1990, "Die Götterkulte Lykiens in der Kaiserzeit". *ANRW* II, 1729-1864.
- Gürel B., Akçay A. & Önen N. T. 2019, "Phaselis Teritoryumu'nda Kollemis ve Ailesine Ait Khamosorion ve Çiftlik Yerleşimi". *Phaselis* V, 413-424.
- Horsley G. H. R. 1999, *The Rider God steles at Burdur Museum in Turkey*. Museum Antiquities Maurice Kelly

- Lecture 3. University of New England.
- Horsley G. H. R. 2007, *The Greek and Latin Inscriptions in the Burdur Archaeological Museum*. BIAA Monograph Series 34. Ankara.
- İplikçioğlu B. 2021 “Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları”. *AST XIX/2*, 127-132.
- İplikçioğlu B. 2022, “Batı Pamfilya ve Doğu Likya’da Epigrafya Araştırmaları 2001”. *AST XX/2*, 71-75.
- Kahya T. 2015, “Düver - Yarım Ada Kaya Kabartmaları”. *Cedrus III*, 129-139
- Karakaya N. 2007, *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisida Tanrıları*. İstanbul.
- Kazı Güncesi 2016. Kaynak: <http://www.phaselis.org/phaselis-arastirmalari/teritoryal-arastirmalar/2016-yili-teritoryal-arastirmalar-guncesi>.
- Kızılgut İ & Akalın E. 2010 “Beydağları Yüzey Araştırmaları 2009”. *Anmed VIII*, 115-118.
- Köker H. 2019, “Kakasbos/Herakles (?) Ve Yeni Bir Bronz Sagalassos Sikkesi”. *OLBA XXVII*, 465-476.
- Labarre G., Özsait M. & Özsait N. 2010, “Monuments Funéraires et Inscriptions de Pisidie (Burdur-Isparta)”. *Anatolia Antiqua XVIII*, 59-89.
- Lebrun R. 1998, “Panthéos locaux de Lycie, Lykaonie et Cilicie aux deuxième et premier millénaires av. J.-C.”. *Kernos XI*, 143-155.
- Metin H. 2016 “Pisidia’dan Kurşun Bir Herakles Heykelciği Üzerine Bazı Gözlemler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi XLIII/9*, 1138-1143.
- Metzger H. 1952, *Catalogue des Monuments Votifs de Musée D’Adalia*. Études Orientales XI. Paris.
- Özsait M. 2010, “Isparta ve Burdur 2009 Yılı Yüzey Araştırmaları/Surveys in Isparta and Burdur in 2009”. *Anmed VIII*, 127-135.
- Petersen E. & von Luschan F. 1889, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis*. Wien.
- Robert L. 1946, *Hellenica. Recueil D’Épigraphie de Numismatique et D’Antiquités Grecques*. Vol. III. Paris.
- Şahin M., Yavaş N. D. & Şahin D. 2007 “İzmit Yüzey Araştırması 2006”. *AST XXV/1*, 17- 26.
- Talloon P. 2006, “Pious Neighbours. Pisidian Religious Ties with Lycia. The Case of the Rider Deities”. Eds. K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. des Courtils, M. D. Alparslan & R. Boyraz, *III. Likya Sempozyumu*. Antalya, 746-759.
- Talloon P. 2015, *Cults in Pisidia. Religious Practice in Southwestern Asia Minor From Alexander the Great to the Rise of Christianity*. Leuven.
- Tüner Önen N., Gürel B. & Akçay A. “Phaselis Teritoryumunda Tespit Edilen Lahitlerin RTI Metodu Işığında Arkeolojik ve Epigrafik İncelemeleri”. *Phaselis III*, 343-369.